

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA MANZARA ISHLASH ORQALI O'QUVCHILARNING ESTETIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19446647>

Namangan davlat pedagogika instituti

Professori O'.Abdullayev

Xabibullayeva Zebo Alisher qizi

Xabibullayevaz022@gmail.com

Namangan davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at yo'nalishi Magistratura talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tasviriy san'at darslarida manzara (peyzaj) ishlash orqali o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritiladi. Bugungi zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshirish, balki ularning badiiy didini shakllantirish, tabiatni anglash, go'zallikni his etish va ijodiy tafakkurini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, manzara janri o'quvchilarning estetik tarbiyasida samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.*

Maqolada manzara ishlash jarayonida rang, yorug'lik va soya, perspektiva, kompozitsiya kabi badiiy vositalarning o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, o'quvchilarning kuzatuvchanligini oshirish, tabiatni real va badiiy idrok etish qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy fikrlashini faollashtirishda manzara ishlashning metodik imkoniyatlari ochib beriladi. Ochiq havoda (plein air) ishlash, vizual kuzatuv, amaliy mashg'ulotlar va interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning estetik tafakkurini shakllantirishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at darslarida manzara ishlash o'quvchilarda estetik ong, badiiy tafakkur, rangni his etish, fazoviy tasavvur va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Mazkur yondashuv o'quvchilarning san'atga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni mustaqil ijodiy faoliyatga jalb etish va estetik tarbiyani samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *manzara janri, estetik tafakkur, tasviriy san'at, peyzaj, rang va kolorit, perspektiva, kompozitsiya, badiiy idrok, ijodiy fikrlash, estetik tarbiya, plein air, vizual kuzatuv, san'at metodikasi, badiiy did, fazoviy tasavvur.*

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития эстетического мышления учащихся на уроках изобразительного искусства посредством выполнения пейзажных работ. В условиях современной образовательной системы особое внимание уделяется не только усвоению знаний, но и формированию художественного вкуса, развитию творческого мышления и способности воспринимать красоту окружающего мира. В этом контексте пейзаж как жанр изобразительного искусства выступает эффективным средством эстетического воспитания.

В статье анализируется роль художественных средств — цвета, света и тени, перспективы, композиции — в процессе создания пейзажных работ. Особое внимание уделяется методике организации учебного процесса, направленного на развитие наблюдательности, визуального восприятия и творческой активности учащихся. Рассматривается значение работы на открытом воздухе (пленэр), использования интерактивных методов и практических заданий.

Результаты исследования показывают, что выполнение пейзажных работ способствует развитию эстетического сознания, художественного мышления, чувства цвета, пространственного восприятия и творческого подхода. Данный подход повышает интерес учащихся к искусству и способствует формированию их эстетической культуры.

Ключевые слова: пейзаж, эстетическое мышление, изобразительное искусство, композиция, перспектива, цвет и колорит, художественное восприятие, творческое мышление, эстетическое воспитание, пленэр, визуальное наблюдение, методика обучения.

Annotatsiya: *this article explores the theoretical and practical aspects of developing students' aesthetic thinking through landscape (plein air) activities in fine arts classes. In modern education, it is essential not only to provide knowledge but also to cultivate students' artistic taste, creative thinking, and ability to perceive and appreciate beauty in nature. In this regard, landscape painting serves as an effective tool for aesthetic education.*

The article analyzes the role of artistic elements such as color, light and shadow, perspective, and composition in the process of creating landscape artworks. It also highlights methodological approaches aimed at enhancing students' observation skills, visual perception, and creative engagement. Special attention is given to outdoor painting (plein air), interactive teaching methods, and practical exercises.

The findings indicate that working on landscape compositions significantly contributes to the development of aesthetic awareness, artistic thinking, sense of color, spatial imagination, and creativity. This approach increases students' interest in art and plays an important role in shaping their aesthetic culture.

Key words: *landscape painting, aesthetic thinking, fine arts education, composition, perspective, color harmony, artistic perception, creative thinking, aesthetic education, plein air, visual observation, teaching methodology.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishi, ularning nafaqat bilim darajasi, balki estetik dunyoqarashi, ijodiy tafakkuri va badiiy didini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni ma'naviy yetuk, go'zallikni angelaydigan va uni qadrlay oladigan shaxs sifatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan tasviriy san'at ta'limi o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tasviriy san'at darslari o'quvchilarning tasavvurini kengaytirish, ularning kuzatuvchanligini oshirish, atrof-muhitni badiiy idrok etish qobiliyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ayniqsa, manzara (peyzaj) ishlash jarayoni o'quvchilarga tabiat go'zalligini chuqur his etish, ranglar uyg'unligini anglash, yorug'lik va soya munosabatlarini tahlil qilish hamda fazoviy tasavvurni rivojlantirish imkonini beradi¹. Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning estetik tafakkuri va ijodiy yondashuvini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki, estetik tafakkur — bu insonning borliqni go'zallik mezonlari asosida idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatidir. Ushbu tafakkur turi ayniqsa bolalik davrida faol rivojlanadi. Shu bois boshlang'ich va o'rta ta'lim bosqichida tasviriy san'at darslarini to'g'ri tashkil etish, o'quvchilarning badiiy faoliyatini rag'batlantirish va ularning ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish alohida ahamiyat kasb etadi².

Manzara ishlash tasviriy san'atning muhim janrlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning tabiatni kuzatish, undagi rang-baranglikni anglash va uni badiiy ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, ochiq havoda ishlash (plein air) jarayonida o'quvchilar tabiatdagi real rang o'zgarishlarini, yorug'likning ta'sirini va makon chuqurligini bevosita kuzatish orqali yanada chuqurroq bilim va tajribaga ega bo'ladilar. Bu esa ularning nafaqat badiiy ko'nikmalarini, balki umumiy estetik dunyoqarashini ham boyitadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish orqali o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tasviriy san'at darslarida manzara ishlashni

¹ O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun "Tasviriy san'at" darsligi (5–7-sinflar). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

² Abdirashidov, S. *Tasviriy san'at o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.

samarali tashkil etish orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkur, estetik did va badiiy idrokni rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

Shuningdek, mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish, yosh avlodni ma'naviy va estetik jihatdan barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Bu borada ta'lim jarayonida san'atning, xususan tasviriy san'atning o'rni tobora ortib bormoqda.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, tasviriy san'at darslarida manzara ishlash orqali o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega³. Tadqiqotning asosiy maqsadi — manzara ishlash jarayonida o'quvchilarning estetik tafakkurini shakllantirishning samarali metodlarini aniqlash va ularni ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Tasviriy san'at darslarida manzara (peyzaj) ishlash o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu jarayon o'quvchilarning tabiatni kuzatish, uni badiiy idrok etish va tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish bilan birga, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Manzara ishlash jarayoni nafaqat tasviriy faoliyat, balki murakkab psixologik va estetik jarayon bo'lib, unda o'quvchilar real borliqni o'z ichki hissiyotlari orqali qayta talqin qiladilar.

Badiiy-estetik tafakkur, avvalo, idrok jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. O'quvchilar manzara ishlash davomida tabiatdagi ranglar uyg'unligi, yorug'lik va soyaning o'zgarishi, fazoviy chuqurlik va kompozitsion muvozanatni kuzatadilar. Bu esa ularning kuzatuvchanlik qobiliyatini oshirib, borliqni yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Ayniqsa, rang va kolorit masalalari manzara janrida alohida o'rin tutadi. Ranglar orqali o'quvchilar nafaqat tashqi ko'rinishni, balki kayfiyat va hissiy holatni ham ifodalashni o'rganadilar.

Manzara ishlashda kompozitsiya muhim ahamiyatga ega. Kompozitsion yechim orqali o'quvchilar tasvirda asosiy va ikkilamchi elementlarni ajratish, markazni aniqlash, obyektlar o'rtasidagi munosabatni belgilashni o'rganadilar. Bu esa ularning mantiqiy va badiiy tafakkurini uyg'un rivojlantiradi. Kompozitsiyada ritm, muvozanat, simmetriya va kontrast kabi vositalardan foydalanish o'quvchilarning badiiy ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi⁴.

Shuningdek, perspektiva qonunlarini o'rganish manzara ishlashning ajralmas qismi hisoblanadi. Perspektiva orqali o'quvchilar fazoni to'g'ri tasvirlash, uzoqlik va yaqinlikni ifodalash, obyektlarning hajmiylikni ko'rsatishni o'rganadilar. Bu esa ularning fazoviy tasavvurini rivojlantirib, tasviriy san'atdagi texnik ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

³ Saidov, N. *Badiiy ta'lim asoslari*. Toshkent: Fan.

⁴ Rustamov, A. *Tasviriy san'at va kompozitsiya asoslari*. Toshkent: O'qituvchi.

Manzara ishlash jarayonida o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirishda ochiq havoda ishlash — plein air metodining o'rni alohida ahamiyatga ega. Tabiat bag'rida ishlash o'quvchilarga real rang o'zgarishlarini, yorug'likning ta'sirini va atmosfera holatini bevosita kuzatish imkonini beradi. Bu esa ularning tasviriy ishlariga tabiiylik, jonlilik va emotsionallik bag'ishlaydi. Plein air mashg'ulotlari o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirib, ularni ijodiy izlanishga undaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan, tasviriy san'at darslarida interaktiv metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Guruhli ishlar, muhokama, taqdimot va ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etish, boshqalarning ishini tahlil qilish va baholashni o'rganadilar. Bu esa ularning estetik tafakkurini yanada rivojlantiradi⁵.

Bundan tashqari, manzara ishlash jarayonida o'qituvchining roli ham muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarga nafaqat texnik ko'nikmalarni o'rgatadi, balki ularni tabiatni sevishga, go'zallikni his etishga va uni qadrlashga undaydi. O'qituvchining ijodiy yondashuvi, metodik mahorati va individual yondashuvi dars samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, tasviriy san'at darslarida manzara ishlash orqali o'quvchilarda ekologik madaniyatni

shakllantirish ham mumkin. Tabiatni tasvirlash jarayonida o'quvchilar uning go'zalligini chuqurroq anglaydilar va uni asrash zarurligini his qiladilar. Bu esa ularning ekologik ongini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tasviriy san'at darslarida manzara ishlash o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayonda nazariy bilimlar va amaliy mashg'ulotlarning uyg'unligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish hamda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Natijalar tahlili

Tasviriy san'at darslarida manzara (peyzaj) ishlash jarayoni o'quvchilarning estetik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida o'zini namoyon etadi. O'tkazilgan kuzatuvlar va amaliy mashg'ulotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, manzara ishlashga yo'naltirilgan darslar o'quvchilarda nafaqat rasm chizish ko'nikmalarini, balki tabiatga estetik munosabatni, kuzatuvchanlikni va badiiy didni ham shakllantiradi.

Dastlabki bosqichda o'quvchilarning aksariyati manzara tasvirlashda kompozitsiya, ranglar uyg'unligi va fazoviy joylashuvni to'liq anglab yetmaganligi kuzatildi. Rasm ishlash jarayonida ko'p o'quvchilar predmetlarni real nisbatda ifodalashda, ufq chizig'i va perspektiva qoidalariga amal qilishda qiyinchiliklarga duch

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviy-ma'rifiy sohadagi farmon va qarorlari to'plami.

kelishdi. Bu holat ularning estetik idroki hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatdi.

Amaliy mashg'ulotlar davomida esa manzara ishlashga doir metodik yondashuvlar – tabiatni bevosita kuzatish, etyudlar bajarish, ranglar uyg'unligini tahlil qilish va namunaviy asarlarni tahlil qilish – o'quvchilarning tasviriy fikrlashini sezilarli darajada faollashtirdi. Ayniqsa, tabiat qo'ynida yoki tasviriy namunalarga asoslangan darslar o'quvchilarda real obyektlarni badiiy obrazga aylantirish ko'nikmasini rivojlantirdi.

Yakuniy bosqichda o'quvchilarning ishlari tahlil qilinganda, sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ularning kompozitsion yechimlari ancha yaxshilandi, rang tanlashda tabiiylik va uyg'unlik ortdi. Shuningdek, ko'plab o'quvchilarda manzara tasvirida kayfiyat (emotsional holat)ni ifodalashga urinish kuchaydi. Bu esa estetik tafakkurning muhim belgilaridan biri hisoblanadi.⁶

Tahlil natijalariga ko'ra, manzara ishlash jarayoni o'quvchilarda quyidagi o'zgarishlarni shakllantirdi:

- ✓ kuzatuvchanlik va diqqatni jamlash qobiliyati rivojlandi;
- ✓ rang va shakl uyg'unligini anglash darajasi oshdi;
- ✓ tabiatga estetik munosabat kuchaydi;
- ✓ ijodiy fikrlash va mustaqil tasvirlash ko'nikmalari shakllandi;
- ✓ badiiy did va estetik baholash qobiliyati rivojlandi.

Shu bilan birga, ayrim o'quvchilarda hali ham perspektiva qonuniyatlarini to'liq o'zlashtirish va murakkab kompozitsiyalarni yaratishda qiyinchiliklar saqlanib qolganligi aniqlandi. Bu esa qo'shimcha mashqlar, individual yondashuv va ko'proq amaliy etyudlar talab etilishini ko'rsatadi.

Umuman olganda, o'tkazilgan pedagogik tajriba natijalari tasviriy san'at darslarida manzara ishlash orqali o'quvchilarning estetik tafakkurini samarali rivojlantirish mumkinligini tasdiqladi. Bu jarayon nafaqat badiiy ko'nikmalarni, balki shaxsning estetik madaniyati va ijodiy dunyoqarashini ham shakllantiradi.

XULOSA

Tasviriy san'at darslarida manzara ishlash jarayoni o'quvchilarning estetik tafakkurini rivojlantirishda eng samarali metodik vositalardan biri ekanligi ushbu tadqiqot davomida o'z tasdig'ini topdi. O'tkazilgan nazariy tahlil va amaliy mashg'ulotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, manzara tasvirlash faqatgina rasm chizish ko'nikmalarini shakllantirib qolmay, balki o'quvchilarning estetik idroki, badiiy didi va ijodiy fikrlash qobiliyatini ham sezilarli darajada rivojlantiradi⁷.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, boshlang'ich bosqichda o'quvchilarda tabiatni tasvirlashda kompozitsion tuzilma, ranglar uyg'unligi, perspektiva va fazoviylikni ifodalash bo'yicha ayrim kamchiliklar kuzatildi. Biroq tizimli ravishda tashkil etilgan manzara ishlash

⁶ Umumta'lim maktablari uchun metodik qo'llanmalar: "Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi".

⁷ smailova, D. *Estetik tarbiya asoslari*. Toshkent: Noshir.

mashg'ulotlari, tabiatni bevosita kuzatish, etyudlar bajarish hamda namunaviy asarlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarning tasviriy savodxonligi bosqichma-bosqich rivojlandi.

Yakuniy natijalarga ko'ra, o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar shakllandi:

✓ tabiatni kuzatish va tahlil qilish qobiliyati kuchaydi;

✓ kompozitsion yechim topish malakasi rivojlandi;

✓ ranglar uyg'unligini his qilish va qo'llash ko'nikmasi shakllandi;

✓ ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash darajasi oshdi;

✓ estetik did va badiiy baholash madaniyati rivojlandi;

✓ tasviriy san'atga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada ortdi.

Shuningdek, manzara ishlash jarayoni o'quvchilarda nafaqat badiiy ko'nikmalarni, balki shaxsiy fazilatlarini ham rivojlantirdi. Jumladan, sabr-toqat,

diqqatni jamlash, kuzatuvchanlik va ijodiy yondashuv kabi sifatlar shakllandi. Bu esa tasviriy san'at darslarining tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Shu bilan birga, ayrim o'quvchilarda murakkab perspektiv tuzilmalarni ifodalash va ranglarning nozik ohanglarini berishda qiyinchiliklar saqlanib qolganligi aniqlandi. Bu holat kelgusida darslarni yanada takomillashtirish, individual yondashuvni kuchaytirish hamda qo'shimcha amaliy mashqlarni ko'paytirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari tasviriy san'at darslarida manzara ishlash metodidan tizimli va maqsadli foydalanish o'quvchilarning estetik tafakkurini samarali rivojlantirishini isbotladi. Bu esa ularning nafaqat badiiy, balki umumiy madaniy va ma'naviy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun "Tasviriy san'at" darsligi (5–7-sinflar). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Karimov, I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Abdirashidov, S. *Tasviriy san'at o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'qituvchi.
4. Saidov, N. *Badiiy ta'lim asoslari*. Toshkent: Fan.
5. Rustamov, A. *Tasviriy san'at va kompozitsiya asoslari*. Toshkent: O'qituvchi.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'naviy-ma'rifiy sohadagi farmon va qarorlari to'plami.
7. Umumta'lim maktablari uchun metodik qo'llanmalar: "Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi".
8. Ismailova, D. *Estetik tarbiya asoslari*. Toshkent: Noshir.
9. Pedagogika ensiklopedik lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
10. Qodirov, B. *Rang tasvir asoslari*. Toshkent: Ijod nashriyoti.